

Justyna Ratkowska-Pasikowska

ORCID: 0000-0002-7318-3923
Uniwersytet Łódzki

Badania nad seksualnością dziecka

Research on Child Sexuality

SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

seksualność dziecka,
metodologia,
antropologia, kolaż,
dziecko

Celem artykułu jest próba spojrzenia na dotychczasowe badania poświęcone seksualności dziecka. Skłoniło mnie do tego nadal stereotypowe podejście i przekonania na temat seksualności dziecka, a także stale niedostateczna ilość rzetelnych badań i publikacji w tym zakresie. Obecnie „kwitnie” rynek poradnikowy, pojawia się wiele książek poświęconych właśnie tej tematyce, niestety mają one często postać zideologizowaną i nie zawsze są oparte na badaniach naukowych. Tekst składa się z czterech części. Autorka rozpoczyna rozważania od refleksji nad seksualnością dziecka, przywołując także jej antropologiczne wątki. Następnie prezentuje przykłady inkantacji studenckich w kolażach. Artykuł kończy przegląd najbardziej powszechnych rozwiązań metodologicznych w badaniach nad seksualnością dziecka.

KEYWORDS ABSTRACT

child sexuality,
methodology, an-
thropology, collage,
child

The presented text is an attempt to review existing studies on child sexuality. On the one hand, it is concerned with stereotypical beliefs about it and, on the other, there is still a lack of reliable research and publications. Currently, the guidance market is “flourishing”, where many books devoted to this subject appear, unfortunately it often has an ideological form and is not always based on scientific research. The structure of the text consists of four parts. The author begins her reflections on the child’s sexuality by also invoking anthropological themes. She then presents examples of student’s artistic expressions on the subject in the form of montages. The article closes with an overview of the commonest methodological solutions available in child sexuality literature.

Wprowadzenie. Spojrzenie na dziecięcą seksualność

Seksualność dziecka od zawsze wzbudzała zainteresowanie, ale i obawy. Pojawiało się wokół niej wiele pytań i wątpliwości, najczęściej związanych z kategorią normy i patologii. Od pamiętnego wykładu Z. Freuda zatytułowanego *Trzy rozprawy z teorii seksualnej – seksualność dziecięca* w 1905 roku minęło już ponad sto lat, a my nadal mamy problem z akceptacją dziecka jako istoty seksualnej. Do dzisiaj badacze zadają sobie pytania: Czy dziecko jest seksualne czy nie? Czy seksualność jest taką sferą, przed którą należy dziecko chronić?¹ Niebawem wydaje się to, że na powyższe pytania odpowiedzi udzielił już Z. Freud we wspomnianym wyżej wykładzie. Co zatem jest z tym seksem i wiedzą o nim?

Na postawy wobec seksualności dziecka ma wpływ wiele czynników. Z pewnością najbardziej widoczne są transformacje zachodzące w mentalności społeczeństwa, związane z akceptacją ekspresji seksualnej. Niestety, wydawać by się mogło, że w XXI wieku nie mamy już z tym problemu, że rozumiemy ekspresję seksualną dziecka i jesteśmy refleksyjni wobec jej przejawów, a w praktyce jednak sfera ta nadal wymaga specjalnego przygotowania, nawet wtedy kiedy chodzi o zwyczajną rozmowę.

Kiedy spojrzymy na seksualność dziecka z perspektywy temporalnej, uwzględniając wszelkie zmiany zachodzące na gruncie społecznym, to okazuje się, że na pewnym etapie seksualność związana była i z płcią, i z małżeństwem. Średniowieczne królewskie rodziny na przykład bardzo szybko wydawały swoje córki za mąż, nawet w wieku 12 lat, w niektórych społecznościach z kolei odkładano tę decyzję zdecydowanie na później.

Antropologia seksualności dziecka

Życie seksualne stanowiło dla etnografów jeden z najbardziej interesujących i zajmujących tematów, choć i w tym obszarze dało się odczuć działające ograniczenia. I tak B. Malinowski zauważa, że fakt ten przekładał się na brak w pracach antropologicznych opisów dotyczących zachowań seksualnych i małżeńskich. Ma to także związek ze stale funkcjonującym przekonaniem, że seksualność wpisuje się w dyskurs o „wstydlivych żądach, ukrytych zainteresowaniach, tajemniczych impulsach”². Zatem działanie to determinuje stale ambiwalentny i zarazem dwoisty podział między tym, co przyzwoite a nieprzyzwoite, czyste i nieczyste³.

¹ M.J. Kehily, H. Montgomery, *Niewinność i doświadczenie: Historyczne podejście do dzieciństwa i seksualności*, [w:] *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*, red. M.J. Kehily, Kraków 2008, s. 85.

² B. Malinowski, *Życie i zbrodnia. Życie seksualne dzikich*, Warszawa 1987, s. 43.

³ Tamże.

Antropolodzy, dokonując deskrypcji różnych postaw wobec seksualności oraz różnych form radzenia sobie z ekspresją seksualną, biorąc pod uwagę przecież także różne i odmienne grupy plemienne, przyczynili się z pewnością do przekazu zróżnicowanych wzorców seksualnych i kulturowych. To także spowodowało „stworzenie standardów, za pomocą których możemy spojrzeć na historyczną naturę naszych własnych norm i wartości”⁴.

Zamiarem, jaki stawiam sobie w tej części artykułu, jest próba przywołania deskrypcji dokonanych przez B. Malinowskiego, które stanowią świetny przykład czytania kultury wraz z pogłębianiem wiedzy na temat seksualności dziecka.

Seksualność na wyspach Trobrianda. Swoboda i niezależność jako element antropologii

Bronisław Malinowski w tomie II *Życia i zbrodni. Życia seksualnego dzikich* (1987) wiele uwagi poświęcił seksualności i płciowości dziecka. Swoje refleksje rozpoczął od zwrócenia uwagi na fakt swobody i niezależności, jaką charakteryzują się dzieci z wysp Trobrianda, a także na fakt, że bardzo szybko uwalniają się one spod kurateli swoich rodziców. Interesujące wydaje się, że na wymienionych wyspach nie istnieje jeden dostępny regulamin czy zasada postępowania z dzieckiem. Najczęściej opiera się ono na tak zwanej intuicji wychowawczej. Relacja z dzieckiem odbywa się w oparciu o prośby. Oczywiście zdarzają się i takie sytuacje, kiedy to rodzice stosują groźbę użycia siły, lub też kary cielesne, ale bardzo rzadko.

Swoboda i niezależność, z którą wzrasta tamtejsze dziecko, pozwala na tworzenie własnych małych dziecięcych społeczności, w których to maluchy odkrywają zasady współżycia, także tego związanego z życiem seksualnym. Do społeczności przynależą dzieci od czterech do pięciu lat i przebywają w niej aż do okresu pokwitania⁵. Same decydują o swoim czasie i wszelkich kwestiach związanych z jego organizacją. Generalnie społeczność na Trobrianda funkcjonuje w oparciu o zasadę państwa w państwie. Dzieci, które decydują się na jakąkolwiek aktywność, nie napotykają na przeszkody ze strony starszych plemienia, w praktyce wódz nie jest w stanie im też niczego narzucić. Swoboda i niezależność dzieci przekłada się także na sferę seksualności. To, co wydaje się istotne, to fakt, że „dzieci wiele widzą i słyszą z życia płciowego starszych”⁶. Rodzice nie mają możliwości w pełni skryć się przed dziećmi, a tym samym dzieci mają wiele sposobności, by przypatrywać się aktywności seksualnej rodziców, i tym samym gro-

⁴ J. Weeks, *Wynalezienie seksualności*, [w:] *Antropologia seksualności. Teoria, etnografia, zastosowanie*, red. A. Kościańska, Warszawa 2012, s. 27.

⁵ B. Malinowski, *Życie i zbrodnia*, dz. cyt., s. 189.

⁶ Tamże, s. 190.

madzić wiedzę praktyczną na tematy związane z aktem płciowym. Z opowiadań zebranych przez B. Malinowskiego wynika, że rodzice reagują w sytuacji, kiedy dostrzegają przyglądające im się dziecko podczas ich aktu seksualnego. Dziecko w tym wypadku otrzymuje „burę”: „kazano by mu nakryć głowę matą”⁷. Badacz przywołuje także informację, że „dobre dziecko nigdy nie mówi o tym, co się dzieje pomiędzy rodzicami”⁸. Po prostu małym dzieciom wolno się tylko przysłuchiwać wszystkim rozmowom prowadzonym przez dorosłych. Dziewczynki mogą uczestniczyć wraz z rodzicem płci męskiej w połowach ryb. Podczas takich męskich spotkań mężczyźni ściągną przepaski zasłaniające genitalia, gdyż zwyczaj ten jest częścią połowów, a jego powszechność nie wywołuje ze strony uczestników, w tym dzieci, żadnego skrepowania. Traktują to jako zachowanie zupełnie naturalne. Dzieci z wysp Triobranda zupełnie naturalnie podchodzą do kwestii związanych z seksualnością. To, co charakteryzuje zainteresowanie dziecka życiem seksualnym, rozpoczyna się od ciekawości, po uzyskanie przyjemności z doświadczania siebie, w tym swojego ciała. Obserwacje B. Malinowskiego doprowadziły do stworzenia listy typowych powszechnych zachowań, do których zalicza się: „dotykane narządów płciowych i drobniejsze perwersje seksualne, jak ustne drażnienie narządów”⁹. Zdarza się, że w tajniki życia seksualnego młodsze dzieci wprowadzane są przez starszych. Podążając za myślą B. Malinowskiego, jedynie „stopień ciekawości, dojrzałości fizycznej, temperamentu czy zmysłowości wpływa na to, w jakiej mierze dzieci oddają się rozrywkom o charakterze seksualnym”¹⁰. Poza tym dorośli nie interweniują w zabawy seksualne dzieci, gdyż traktują je jako naturalny aspekt życia człowieka. Zabawy seksualne dzieci uważają więc za zupełnie niewinne, „oni właśnie bawią się *kayata* (spółkowanie). Jedno drugiemu daje kokosa, kawałek betelu, kilka paciorków lub trochę owoców z krzaka i oni idą, chowają się i *kayata*”¹¹. U dziewczynek zainteresowanie zabawami seksualnymi zbiega się z „czasem włożenia przez nią małej spódniczki z rafii pomiędzy czwartym a piątym rokiem życia”¹². Zdarzają się też takie zabawy, z których starsze dzieci zostają wyłączone: „małe dzieci czasami bawią się w stawianie domu lub w ojca i matkę. W ustronnym miejscu w zarosłach budują szałas z kijów i gałęzi i jedna lub więcej par złożonych z dzieci wchodzi do środka. Bawią się w męża i żonę, przyrządzają sobie jedzenie i tam spółkują, a raczej częściej zadowolają się naśladowaniem aktu płciowego. Albo też cała gromadka dzieci na wzór wypraw miłosnych starszych znosi jedzenie do ulubionego miejsca na brzeg

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, s. 191.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 192.

morza lub na koralową skałę, tam gdzie gotuje je i gdy chłopcy już są nasyceni, czasem biją się, a czasem *kayata* (spółkują) z dziewczynkami”¹³.

Seksualność dziecka niezależnie od kontekstu kulturowego przybiera podobną postać. Ciekawość seksualna, zainteresowanie zabawami seksualnymi, wchodzenie i budowanie relacji z innymi stanowi istotny czynnik rozwoju.

Inkantacje studenckie. Pejzaże kreacyjne w kolażach

Ta część artykułu to efekt prowadzonych przeze mnie zajęć w ramach przedmiotu pedagogika seksualna. Studenci, pracując w grupach, przygotowywali kolaże. Temat pracy związany był oczywiście z przedmiotem zajęć, a dotyczył normatywnego obrazu seksualności dziecka.

Kolaż jako narzędzie wyrażania zdolności¹⁴

W 2011 roku na rynku ukazała się książka pod redakcją M. Jaworskiej-Witkowskiej i M. Natanka *Kolaż w myśleniu pedagogicznym. Inkantacje studenckie*. To pierwsze takie obszerne studium pedagogiczne, które włącza kolaż w dyskurs pedagogiczny. Jak pisała M. Jaworska-Witkowska, kolaż „pozwała na odsłonięcie narracyjnego świata studentów, tego jak rozumieją oni swój własny świat i świat ich otaczający”¹⁵. Z taką też myślą wykorzystano kolaż w pracy ze studentami. Podążając dalej za myślą M. Jaworskiej-Witkowskiej, trzeba zauważyć, że kolaż „tworzy nowo-twory intelektualne, nośniki wizualno-przestrzenne w zależności od preferencji i zdolności poznawczych odbiorcy. Możliwość wyrażania współczesnych treści w alternatywnej estetyce tworzy zmienny obraz kulturowy, z którego «prześwitów» wyłania się wizerunek współczesnej i nowoczesnej pedagogiki, odbicie kulturowego przełożenia na jej «pomieszany» logos, który nie jest zwykłym chaosem czy nieodpowiedzialną «mieszanią» fragmentów historii myśli pedagogicznej, jej tradycji i współczesnych sporów o jej wizerunek i granice. Kolaż zrywa z kanonizowanymi wzorami spójności tekstu, jego czytelności, porządku i wartości. Jako forma rzuca nowe wyzwanie, odbierając wygodę linearności, jest perspektywą dla aktywności, która jest jednocześnie metodą działania, procesem poznania i wytworem (produktem) tej metody”¹⁶.

¹³ Tamże, s. 193.

¹⁴ Wszystkie zaprezentowane w artykule kolaże umieszczone zostały za zgodą ich autorów.

¹⁵ M. Jaworska-Witkowska, *Próby pedagogicznego myślenia wobec (oporu) języków kultury: wyobrażenia humanistyczna a uciążliwość pedagogiczna: zadania do pracy dydaktycznej ze studentami*, „Studia z Teorii Wychowania. Półrocznik Zespołu Teorii Wychowania Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN” 2011, 2/1(2), s. 205.

¹⁶ Tamże.

Kolaż wykorzystany został z potencjałem dla pedagogiki, uwzględniając wszelkie możliwości kreatywnego i twórczego tworzenia. Poniżej zaprezentowane zostaną przykładowe prace wykonane przez studentów, które stanowią jednocześnie o ich rozumieniu pewnych kategorii pojęciowych, jak i świata, w którym funkcjonują.

Próbki studenckich skojarzeń

Pierwszy z prezentowanych przykładów, zatytułowany: *Przygotuj się*, stanowi rodzaj kontekstualizacji doświadczenia, w którym to od(z)czytujemy znaczące dla edukacji i świadomości kwestie definiujące, czym jest seksualność dziecka. Na pierwszym polu pojawią się hasła: edukacja, rozrywka, miłość, granice, perfekcja. Pojawiające się hasła wpisują się w rzetelny dyskurs o seksualności, której podstawą jest zawsze wiedza budowana na fundamencie miłości i wzajemnego zrozumienia. Właściwy przekaz i atmosfera w rodzinie w obchodzeniu się z seksualnością dziecka stanowi istotny czynnik budowania pozytywnego obrazu własnej osoby wraz z akceptacją własnej seksualności.

Fot. 1. Przygotuj się

Drugi kolaż z kolei stanowi o tym, czym jest norma, dając tym samym przydatny kierunek dla dyskursu pedagogicznego. Norma jest rusztowaniem, wokół którego buduje się zespół kategorii niezbędnych do interpretacji tego, co mieści się w jej granicach. Autorki tego kolażu świetnie oddają uwikłania, na które narażony jest każdy, którego wiedza w dużej mierze nacechowana jest mitami i stereotypami, stąd symbolicznie należy „podziękować bocianowi”. Następuje także otwarcie na nieustannie ujawniającą się ciekawość dziecka: „Tato! Gdzie ja mam te plemniki?”.

Fot. 2. To jest norma

Następny kolaż pobudza obrazami i nadanymi mu znaczeniami. Jest integralną częścią niczym nieskrępowanego myślenia o autonomii dziecka. Konstelacja zebranych znaczeń i tropów w myśleniu o seksualności dziecka stworzyła gotowy scenariusz projektowania oddziaływań prewencyjnych.

Fot. 3. Jestem dzieckiem i mam swoje zasady

Szerszą interpretację tego materiału pozostawiam czytelnikowi, którego świadomość jest w stanie stworzyć jeszcze większe pokłady interpretacyjne. W artykule chciałam tylko zaprezentować pewien rodzaj konstrukcji wielowymiarowości znaczeń nakładanych na seksualność dziecka i możliwości, jakie zawiera w sobie szeroko pojęta edukacja. Kolaże są efektem zakończenia i zwieńczeniem zajęć, a zatem studenci stanowią namacalny przykład oddziaływań poznawczych i chęci pozbycia się „odpadów” zniekształcających obraz seksualności.

Badania nad seksualnością dziecka – powszechność stosowanych rozwiązań metodologicznych

Analiza literatury przedmiotu pozwoliła na uchwycenie pewnego kierunku prowadzenia badań poświęconych seksualności dziecka¹⁷. Daje się dostrzec w nich przede wszystkim dwa główne trendy. Pierwszy dotyczy molestowania seksualnego, drugi z kolei normy rozwoju. Badania dziecięcej seksualności zdominowane zostały przez trzy podejścia: a) studia przypadków wykorzystujące wywiady prowadzone z udziałem dzieci, młodzieży i dorosłych; b) retrospektywne opisy dokonywane przez młodych dorosłych; c) niesystematyczne obserwacje i oceny zachowań seksualnych młodszych dzieci dokonywane przez ich nauczycieli, dorosłych na skalach oceniających zachowanie¹⁸.

Najbardziej powszechnym rozwiązaniem metodologicznym w badaniach nad seksualnością dziecka są sondaże i testy¹⁹. Jest tak dlatego, że najczęściej dotyczą one dorosłych. Badane w ten sposób są najczęściej postawy dorosłych wobec seksualności dziecka, a zatem badamy dorosłych, a nie dzieci. Kolejną, także dość powszechną strategią gromadzenia danych są wywiady, najczęściej – podobnie jak w sondażach – prowadzone zwykle z dorosłymi osobami: rodzicami, opiekunami i nauczycielami dzieci²⁰. Wynika to przede wszystkim z obawy przed konsekwencjami, jakie może wywołać prowadzenie wywiadu z dzieckiem; chociażby dlatego, że trudno jest zapewnić odpowiednie warunki i okoliczności związane z prowadzeniem badań. Poza tym „jeśli wywiad prowadzony jest z dzieckiem, to należy brać pod uwagę tym większe ryzyko

¹⁷ J. Ratkowska-Pasikowska, S. Pasikowski, *Rozwiązania metodologiczne w badaniach nad seksualnością dziecka. Badania jakościowe w poszukiwaniu dróg i inspiracji*, „Rocznik Lubuski”, t. 41, cz. 1, 2015, s. 117–129.

¹⁸ D. Bromberg, W. O’Donohue, *Research Strategies: How do we “know” what we “know”*, [w:] *Handbook of Child and Adolescent Sexuality, Developmental and Forensic Psychology*, ed. D. Bromberg, W. O’Donohue, London 2013, s. 22; M. Dąbkowska, *Zachowania seksualne dzieci i młodzieży z dysfunkcjami poznawczymi, emocjonalnymi i behawioralnymi. Oblicza problemów dziecka i rodziców*, Toruń 2013, s. 21; J. Ratkowska-Pasikowska, S. Pasikowski, *Rozwiązania metodologiczne*, dz. cyt., s. 120.

¹⁹ J. Ratkowska-Pasikowska, S. Pasikowski, *Rozwiązania metodologiczne*, dz. cyt., s. 120.

²⁰ Tamże, s. 122.

szkodzącego oddziaływania treści pytań, sposobu ich zadawania i pozyskiwania odpowiedzi, jak również innych warunków, w jakich wywiad jest prowadzony²¹. Z kolei co do kwestii opisów retrospektywnych, to „osoby dorosłe proszone są o wydobywanie z pamięci informacji na temat własnych przeżyć i doświadczeń seksualnych zachodzących we wcześniejszych etapach życia”²². Informacje te „rejestrowane są podczas wywiadu lub w drodze pisemnego raportowania treści wspomnień”²³.

Prezentowane Czytelnikowi analizy są zaledwie sygnałnym przedstawieniem rozwiązań metodologicznych wykorzystywanych w badaniach nad seksualnością dziecka. Niestety, większość badań dotyczy głównie dorosłych, którzy to dokonują deskrypcji wspomnień związanych z okresem dzieciństwa. Taka forma jest po prostu bezpieczniejsza z uwagi na mniejsze szkody psychologiczne wobec badanego.

Zakończenie

Badanie dziecięcej seksualności z pewnością może stanowić problem nie tylko natury etyczno-moralnej, ale i metodologicznej. Oczywiście rosnąca świadomość może i pozwala na stosowanie wielu efektywnych rozwiązań. Niewłaściwe zastosowanie strategii badawczej stanowi ryzyko związane między innymi z nadużyciami wobec dziecka, jak i zagrożeniami płynącymi z nieodpowiedniego przygotowania się. Stąd też nieliczne nadal badania poświęcone seksualności dziecięcej. Próbę deskrypcji zjawiska seksualności dziecka podejmują się różne dyscypliny i dziedziny nauki. Daje to tym samym zróżnicowane przestrzenie dla późniejszych interpretacji. Narracje w niniejszym tekście nie mają końca. Pozostawiam zatem otwarte kolejne możliwości i potencjały nieprzerwanej dyskusji wokół zagadnień związanych z seksualnością dziecka.

Bibliografia

- Bromberg D., O’Donohue W., *Research Strategies: How do we “know” what we “know”*, [w:] *Handbook of Child and Adolescent Sexuality, Develop Mental and Forensic Psychology*, ed. D. Bromberg, W. O’Donohue, Elsevier, London 2013.
- Dąbkowska M., *Zachowania seksualne dzieci i młodzieży z dysfunkcjami poznawczymi, emocjonalnymi i behawioralnymi. Oblicza problemów dziecka i rodziców*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.

²¹ Por. D. Bromberg, W. O’Donohue, *Research Strategies*, dz. cyt., s. 23; J. Ratkowska-Pasikowska, S. Pasikowski, *Rozwiązania metodologiczne*, dz. cyt., s. 122.

²² I. Larsson, C.G. Svedin, *Sexual Experiences in Childhood: Young Adults’ Recollections*, „Archives of Sexual Behavior” 2002, nr 31, s. 263–273.

²³ J. Ratkowska-Pasikowska, S. Pasikowski, *Rozwiązania metodologiczne*, dz. cyt., s. 120.

- Freud Z., *Życie seksualne*, Wydawnictwo KR, Warszawa 2009.
- Jaworska-Witkowska M., *Próby pedagogicznego myślenia wobec (oporu) języków kultury: wyobrażenia humanistyczna a wrażliwość pedagogiczna: zadania do pracy dydaktycznej ze studentami*, „Studia z Teorii Wychowania. Półrocznik Zespołu Teorii Wychowania Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN” 2011, 2/1.
- Jaworska-Witkowska M., Natanek M., *Kolaż w myśleniu pedagogicznym. Inkantacje studenckie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Kehily M.J., Montgomery H., *Niewinność i doświadczenie: Historyczne podejście do dzieciństwa i seksualności*, [w:] *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*, red. M.J. Kehily, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Larsson I., Svedin C.G., *Sexual Experiences in Childhood: Young Adults' Recollections*, „Archives of Sexual Behavior” 2002, nr 31.
- Malinowski B., *Życie i zbrodnia. Życie seksualne dzikich*, PWN, Warszawa 1987.
- Ratkowska-Pasikowska J., Pasikowski S., *Rozwiązania metodologiczne w badaniach nad seksualnością dziecka. Badania jakościowe w poszukiwaniu dróg i inspiracji*, „Rocznik Lubuski”, t. 41, cz. 1, 2015.
- Weeks J., *Wynalezienie seksualności*, [w:] *Antropologia seksualności. Teoria, etnografia, zastosowanie*, WUW, Warszawa 2012.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr Justyna Ratkowska-Pasikowska
Pracownia Pedagogiki Specjalnej
Wydział Nauk o Wychowaniu
Uniwersytet Łódzki
e-mail: justyna.pasikowska@uni.lodz.pl